

Islam

2. udgave

– fra beduinkult til verdensreligion

Jens M. Steffensen

www.systeme.dk/islam

SYSTEME >

Indledning

Der er i dag over en milliard troende muslimer; de bor bl. a. i Mellemøsten og Sydasiens, men de bor også i Hundige, Herning og Hornslet.

Næsten alle danskere kender en muslim, mange har snakket med én, medierne kører konstant historier om folk hvis adfærd og holdninger angiveligt kan forklares med at de er muslimer. Men viden om *at* en muslim optræder og tænker på en bestemt måde er langt fra ensbetydende med forståelse af *hvorfor* – måske kan mængden af usorteret information tværtimod medvirke til at give et skævt billede af islam som religion.

Denne bog, til brug primært ved de gymnasiale uddannelsers undervisning i islam, bygger på den opfattelse at forståelse ikke blot er ophobning af information, forståelse forudsætter perspektiv og analyse. Den forholdsvis grundige gennemgang af islams oprindelse og udvikling skulle gerne give et tidsperspektiv, og det brede udvalg af tekster, repræsenterende et vidt spektrum af holdninger og fokuspunkter, skulle tjene som redskabet ved analysearbejdet.

Flere kolleger og vennen har ydet hjælp ved oversættelsesarbejdet. Tak til Tina Jensen, Erik Christoffersen, Susanne Parsons og Susanne Vestergaard. Endnu flere har undervejs diskuteret større eller mindre dele af manuskriptet med mig. Tak for ideer og forslag; det gælder også Systime's konsulent, Thea Langer, som har været grundig, omhyggelig – og tålmodig.

Tak også til alle der har ydet praktisk hjælp, eksempelvis når dataskærmen ikke ville lystre.

Juli 2001

Jens M. Steffensen

Kapitel I

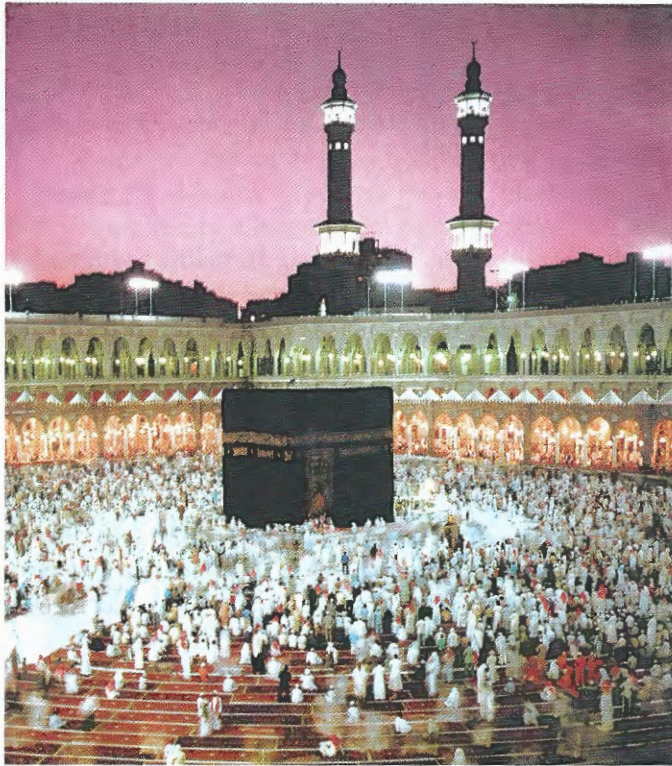
Islams oprindelse

Legenden

I slutningen af 500-tallet bevægede en karavane sig langsomt gennem den syriske ørken. Det var købmænd fra Mekka i det østlige Arabien som var på hjemvejen fra Damaskus, hvor de havde solgt krydderier, silke og luksusvarer. Undervejs mødte de en kristen munk, som de kendte fra tidligere rejser. De blev traditionen tro beværtet af ham, men denne gang var munken ikke tilfreds. Han havde i en bog læst at i den karavane, der denne dag skulle besøge ham, ville én af personerne være meget betydningsfuld. Han havde i et syn set en sky og et træ der beskyttede denne person mod den brændende sol, men blandt gæsterne i hans munkecelle så han ingen med særlige tegn. Araberne i karavanan måtte da indrømme at de også havde en dreng med, men han passede kamelerne. Munken insisterede på også at se drengen; han blev hentet frem, og munken havde en lang samtale med ham. Han så på drengens ryg og fandt der et mærke mellem skuldrene. Nu vidste munken at drengen ville blive profet, og han bad mændene i karavanan passe godt på ham, for hvis jøderne fik at vide at drengen var en profet, ville de bestemt prøve at komme ham til livs. Denne dreng var Muhammad.

Den engelske islam-forsker Montgomery Watt begynder sin Muhammad-biografi med at fortælle denne legende. Hvor ganske anderledes, siger Watt, er Muhammad ikke blevet beskrevet i den kristne tradition. I Middelalderen blev han nærmest opfattet som Satan selv. Og dog peger netop den citerede historie på at modsætningen mellem kristne og muslimer ikke er naturgiven.

Når fjendebillederne af Muhammad og af muslimerne har kunnet trives, skyldes det i høj grad misforståelser og uvidenhed, men i dag gælder denne nndskyldning ikke mere. Det er ikke svært at skaffe sig viden om fremmede kulturer. Spørgsmålet er snarere *hvordan* vi nærmer os dem. Den følgende fremstilling er dybt præget af hvad muslimernes egne traditioner og overleveringer fortæller. Det har for mange vestlige forskere været fristende at prøve at trænge igennem dette traditionslag, og resultater af denne forskning vil der naturligvis blive skelet kraftigt til. Men dels er historisk-kritisk forskning i sagens natur bedre ril at stille spørgsmål end til at komme med svar, dels er muslimske traditioner netop dem der interesserer os; det er fx her vi kan skaffe os viden om de forestillinger muslimerne gør sig om religionens profet, Muhammad.

Kaba'en i Mekka.

Fødsel og opvækst

Muhammad blev født i byen Mekka omkring år 570. Faderen, Abdallah, døde inden drengen blev født, og moderen, Aminah, der stammede fra nabobyen Yatrib, levede heller ikke længe. Muhammad blev bortadopteret og har sikkert haft nogle drøje år, indtil han blev ansat som medhjælper for den rige købmans enke Khadidja. At han som barn og ung foretog adskillige karavanerejser, således som den indledende legende beretter, er højst sandsynligt. Men da han blev ansat hos Khadidja, holdt rejselivet op. Hun ville have ham i sin nærbed, og efter nogen tid giftede hun sig med ham. Traditionen fortæller at han på det tidspunkt var 25 år, mens hun var 40. Selv om det sikkert står fast at hun var ældst og den der tog initiativet til ægteskabet, tvivler mange alligevel på at aldersforskellen har været så stor. I hvert fald nåede Khadidja at føde ham adskillige børn, hvoraf kun datteren Fatima fik lov at leve længe. Ægteskabet var meget lykkeligt, både i den forstand at de to efter alt at dømme har holdt af hinanden, men også at Muhammad efter en opvækst i en socialt udsat position nu kunne nyde rigdom og social trykthed.

Den økonomisk sikre position fik ikke Muhammad til at slå sig til ro som familiefar, tværtimod hengav han sig nu til en religiøs søgen. I nogle biografier bliver det fremhævet at han i sine år på rejse med karavanerne må have stifret bekendtskab med jøder og kristne og have diskuteret bl.a. religion med dem. Muhammad må have kunnet se de fælles træk ved de to religioner: Begge var de monoteistiske, helt forskellige fra den naturreligion der blev dyrket blandt arabere. Både jøder og kristne var nået frem til deres overbevisning gennem vejledning fra en profet (arabisk *razul*). Hvis denne tro var den rette, måtte oplysningen også komme til araberne, men hvem skulle være deres profet?

Uvidenhedens tid

Tiden før Muhammads fremtræden som profet er af muslimerne blevet kaldt "uvidenhedens tid". Religionshistorisk har der været tale om en typisk naturreligion, centreret omkring kaba'en i Mekka. Denne bygning er sandsynligvis ældre end byen selv, placeret på en "neutral" grund midt i et

Den sorte sten.

øde og stenet dalstrøg, så beduinstammerne kunne have et sted at mødes og indgå traktater, afgøre stridigheder og evt. planlægge fælles aktiviteter. Ordet *mekka* betyder 'stå fast eller' 'blive stående', hentydende til den skik at den ed man aflægger, mens man står på et helligt sted, har en særlig værdi og dårligt kan brydes. Kaba'en er ikke den eneste hellige lokalitet i Mekka, men klart den vigtigste.

Ordet kaba betyder tæring og hentyder til bygningens form. Men vigtigere end bygningen, der tilhører guddommen, er pladsen foran, her foregik stammernes forhandlinger, og det var her man ofrede. Et særkende for kulten synes at have været vandring rundt om de hellige steder, eller vandring i en cirkelbue mellem helligdommene.

Et andet særkende har været dyrkelse af hellige træer og – især – hellige sten. Stenene har nomaderne kunnet tage med sig – de har så i én eller anden forstand repræsenteret guddommen. Når den berømte sorte sten har været muret inde i kaba'en, skal det ses som et udtryk for at her var stammernes faste udgangspunkt. Hertil ville man vende tilbage, for man havde givet det helligste man ejede i pant til stedet.

Det var den mægtige Quraysh-klan (som også Muhammad tilhørte) der ejede kaba'en, og de guder der dyrkedes der har altså været stammens guder. Man tænkte sig at guderne udgjorde et familieskab, organiseret omtrent som beduinernes stammer og klaner. En vigtig gud var Hubal, men netop fordi han ingen slægtninge havde, blev han betragtet som inporteret udefra. Ved overgangen til islam blev alle minder om Hubal fjernet fra kaba'en. Vigtige var også de tre kvindelige guder, "Allahs døtre" med navnene Manat, al-Uzza og al-Lat. Men den allervigtigste var Allah – *guden* som navnet beryder. Han var kendt over hele den arabiske verden, og selv om kaba'en kaldes hans hjem, var han altså ikke specielt knyttet til stedet. Han var stærkere end kaba'en og end Quraysh-klanen der ejede den.

Samfundsstrukturen

Udover det kultiske er det tydeligt at den førislamiske religion har haft en etisk dimension, der skal forstås i sammenhæng med den stærkt patriarkalske samfundsstruktur. Man var født i en familie, flere beslægtede familier udgjorde en klan, og et forbund af flere klaner udgjorde en stamme. Stammetilhørsforholdet gav den enkelte både identitet og beskyttelse. Hvis man var loyal over for stammen, kunne man være sikker på dens støtte i enhver krisesituation. Gæstevenskab og gavmildhed blev der lagt stor vægt på.

Det har næppe været morsomt at være kvinde i dette samfund; mange af de traditioner, der i dag opleves som stærkt kvindeundertrykkende, har deres oprindelse i den før-islamiske beduinkultur.

Imidlertid var denne traditionelle samfundsform ved at gå i opløsning på Muhammads tid. Beduinernes kendskab til ørkenen havde gjort dem til efterspurgte ledere af karavanetogterne, der fragtede varer fra Sydarabien til Syrien. Detre førte naturligt til at de stærke klaner i fx Mekka etablerede sig som handelskompagnier for at få større del af udbyttet. Især Quraysh-klanen havde samlet stor økonomisk og dermed politisk magt hos sig. Denne ret nye rigdom har åbenbart medført arrogance hos de ledende klaner. I hvert fald er et gennemgående tema i Muhammads tidlige åbenbaringer en kritik af de griske Quraysh-folk for at lade hånt om de rodfæstede regler for gavmildhed og støtte til de svage stillede. Man kan måske sige at hvis det eneste der er tilbage af den traditionelle moral er kravet om loyalitet over for dem, der nu engang har magten er det nærliggende at søge efter et sted hvor den moralske dom skal komme fra. Muhammads kendskab til de monoteistiske religioner, jødedom og kristendom, kan da have bragt ham på sporet.

Muhammads religiøse gennembrud

Muhammads religiøse søgen førte ham ofte ud i en klippehule, Hita-hulen, hvor han hengav sig til bøn og meditation. Under disse ophold havde han livlige drømme og visioner. En bestemt nat (*magtens nat* i islamisk sprogbrug) oplevede han at englen Gabriel viste sig for ham og befalede ham at "fremsig" eller "recitere" (efter hvilken oversættelse man nu vælger). Muhammad undskyldte sig tre gange, bad sig altså fri for den opgave Gabriel havde tiltænkt ham. Til sidst gav han dog efter, da der blev sagt til ham:

"Fremsig i din Herres navn, som skabte mennesket af en blodklump; fremsig, og din Herre er den ædelmodigste, som belærte ved pennen, lærte mennesket hvad det ej vidste!"

Uvidenhedens tid (på arabisk *jabiliyya*) var forbi, Muhammad skulle profetere Guds vilje for befolkningen i Mekka. Hvad han skulle profetere, kan man måske danne sig et indtryk af ved at se på en anden af de tidlige åbenbaringer:

"Sig, mennesker, jeg er kun en tydelig advarer for jer, for de som tror og gør hvad der er rigtigt kan vente tilgivelse og storslået behandling. Men de, der modarbejder vore tegn og søger at undgå dem, de vil være indbyggere i Helvede" (Koranen 22,49-50).

De temaer, som her er berørt, går i varieret form igen i andre tidlige åbenbaringer:

Moskéen i Medina.

På dette sted angives Muhammad at have slået sig ned, da han kom til Medina; her byggede han sit hus, der grænsede op til en åben plads, hvor han kunne prædike for sine tilhængere. I forbindelse med valfart til Mekka er det almindeligt at de troende også aflegger besøg i Medina.

- Muhammad er en advarer mod den truende Dommens dag.
- Mennesker skal ikke modarbejde hans forkyndelse, og man skal ikke tro man kan undfly den,.
- Straffen for dem der ikke lytter er Helvede, mens de troende kan glæde sig til Paradis.

Åbenbaringerne fortsatte gennem 22 år (610-632 efter den hyppigst anvendte tidsangivelse). Indholdet blev samlet og skrevet ned i *Koranen*, islams hellige bog.

Modstand og flugt til Medina

Det vrirler i Koranen med vidnesbyrd om den modstand Muhammads forkyndelse løb ind i, mens han opholdt sig i Mekka. Han blev latterliggjort og forfulgt, og antallet af tilhængere voksede kun langsomt. Blandt tilhængerne var hustruen, Khadidja, nevøen Ali og abu Bakr, der efter Muhammads død skulle blive de troendes leder. I året 622 (der er år 1 i

muslimernes tidsregning) besluttede Muhammad og hans tilhængere at forlade Mekka for at drage til oasebyen Yatrib, der senere er kommet til at hedde Medina, hvilket betyder (Profetens) by. Denne begivenhed kalder muslimerne *hijra*, et ord der betyder noget med "at melde sig ud" fx af en klan- og slægtssammenhæng. Det var et meget alvorligt skridt at tage, men i stedet for det mistede slægtsfællesskab skabte Muhammad nu et nyt fællesskab omkring troen. Dette nye "de troendes fællesskab" som endnu i dag er et væsentligt begreb for muslimer, bliver kaldt *umma*. Den umma, der blev bygget op i Medina, bestod dels af Muhammads tilhængere, der var fulgt med ham fra Mekka, dels af *al-ansar* (vennerne), dvs. den gruppe i Medina som havde indbudt ham. De åbenbaringer, Muhammad modtog i Medina, rummede anvisninger for hvordan fællesskabet skulle fungere. Det gjorde ham i stand til i praksis at fungere som leder. Udover stadig at rumme et teologisk indhold var der nu også forskrifter om adfærd over for familien fællesskabet samt om den korrekte udførelse af religiøse riter.

Forholdet til jøderne

I Medina boede tre velhavende og indflydelsesrige jødiske klaner, og dem var Muhammad nødt til at forholde sig til. Han så meget gerne at de sluttede sig til hans umma, og det opfordrede han dem også kraftigt til, idet han mente at hans forkyndelse lå smukt i forlængelse af budskabet fra profeterne i Det gamle Testamente. Men jøderne afviste ham, tilmed, så vidt man kan forstå, på en noget hånlig måde. Denne afvisning så Muhammad dog en forklaring på: Sådanne havde de jo aldrig behandlet deres profeter. Tilskyndet af sine åbenbaringer foretog han nu et rituelt brud med dem, hvorved han samtidig skabte sine egne ritualer:

- Umma skulle ikke længere under bønner vende ansigtet mod Jerusalem, men mod Mekka;
- helligdagen skulle ikke længere være sabbatten, ugens sidste dag, men den næstsidste, fredagen;
- de jødiske fasteperioder skulle ikke respekteres, derimod skulle muslimerne faste i årets 9. måned, ramadanen – den måned hvor Muhammad havde modtaget sin første åbenbaring.

Men dermed var opgøret med jøderne ikke afsluttet. De tre jødiske klaners fysiske tilstedeværelse i Medina blev en trussel mod umma's sammenhold, så to af klanerne blev tvunget til at flytte (de nærmere omstændighederne fremgår ikke helt tydeligt af kildematerialet), mens den tredje, der blev beskyldt for direkte at modarbejde umma, blev genstand for en sand masse-sakre.

Hanif-begrebet

I Mekka havde Muhammads modstandere været polyteister – deres våben havde været skepsis, latterliggørelse og fysiske trusler, men de havde ikke formået at fremvise en teologisk gennemtænkt modargumentation. Anderledes i Medina. Jøderne her (og de få kristne der også var i byen) repræsenterede en reel udfordring: Det kunne være meget godt at Muhammad var blevet overbevist monoteist, men behøvede det at indebære en åbenbaring til ham personligt, og behøvede han ligefrem at tro han var en udpeget profet? Kunne han ikke bare slutte sig til én af de eksisterende, udmærkede monoteistiske religioner? I det forgående er beskrevet hvordan Muhammad svarede med at skabe egne ritualer for sin umma, hvormed han markerede islam som en selvstændig religion, men det var ham ikke nok: Han ville også vise at han var uden skyld i dette brud med jøderne, det var dem der afviste det fælles grundlag som han tilbød.

Dette fælles grundlag fandt Muhammad i patriarken Abraham fra Det gamle Testamente. Han var, ifølge Muhammad, den første monoteistiske profet. Det var dette Muhammad beregnede med ordet *hanif*, der må oversættes med "ur-monoteist". Chikane fra beboerne i Abrahams hjemby havde i sin tid drevet ham til at drage bort til et land Gud ville vise ham. Ligheden mellem dette hændelsesforløb og Muhammads egen hijra var slående, syntes han. Ja, jo mere Muhammad fordybede sig i Abraham-figuren, jo flere ligheder fandt han; man kan flere steder i Koranen se at han efterhånden fuldstændig identificerede sig med Abraham.

Ifølge Muhammads åbenbaring byggede Abraham kaba'en i Mekka sammen med sin søn Ismael, det var derfor muslimerne i deres bøn skulle vende ansigtet mod dette det første tempel for den monoteistiske gud. Således blev der – med religionshistoriske begreber – etableret både et ritual og en myte (en hellig fortælling) omkring kaba'en. Denne kombination vil senere kunne iagttages i forbindelsen med valfarten til Mekka.

Efter Abraham fulgte, stadig ifølge Muhammad, en lang række profeter – særlig vigtige er Moses og Jesus. Moses skulle forkynde monoteismen for jøderne og give dem *loven* (torahen), og Jesus skulle forkynde for de kristne og give dem *evangeliet*. Den sidste profet (profeternes segl) var Muhammad. Han skulle forkynde for araberne og give dem *Koranen*. De tre monoteistiske religioners tilhængere var altså *bogfolk*, de besad en hellig skrift. Men kun Muhammads åbenbaring var i overensstemmelse med Abrahams religion, så konklusionen måtte for muslimerne være at jøderne og de kristne havde forvansket den oprindelige åbenbaring. Jødernes tale om Israel som et udvalgt folk er ét eksempel på en sådan forvanskning, og de kristnes tale om Jesus som Guds søn er et andet. Muhammad så det som sin opgave at genskabe Abrahams oprindelige religion.

Man er tilbøjelig til at overse den tætte forbindelse mellem de tre religioner, en forbindelse der religionshistorisk udtrykkes ved begrebet "de tre Abrahamsreligioner".

Sejren over Mekka

I hele Medina-perioden havde Muhammad en stor del af sin opmærksomhed rettet mod Mekka, den by der havde ydmyget ham så dybt ved at afvise ham som profet. Derfor indledte han fra Medina en krig mod Mekka, bestående både af chikane såsom at plyndre deres karavaner, og udkæmpelse af regulære slag. Denne krig rummer detaljer der er kendt af enhver muslim: sejr over talmæssigt overlegne tropper fra Mekka, nederlag der bragte Medina på randen af kapitulation, hemmelige underhandlinger og endelig en fredsslutning. Der mangler ikke muslimske kilder til beskrivelse af dette forløb, men der er delte meninger om disse kilders pålidelighed.

I året 630 (e.v.t.) valgte indbyggerne i Mekka at gå over til islam, Muhammad drog ind i byen, rensede kaba'en for hedenske religiøse symboler, men indtog i øvrigt en forsonlig holdning over for tidligere modstandere. Kun mennesker, der åbenlyst havde hånet ham, blev henrettet, mens de ledende fra Quraysh-klanen hurtigt fik ledende militære og administrative poster i islams tjeneste.

Efter erobringen af Mekka var Muhammad i en så stærk position at de arabiske beduinhøvdinge indgik aftaler med ham om at underkaste sig islam og blive en del af umma. Muhammad blev på den måde reelt leder af hele Arabien.

Muhammad og kvinderne

Korr før Muhammad foretog sin hijra til Medina, havde han mistet sin hustru, Khadidja, men i Medina indgik han en lang række ægteskaber; efter den mest udbredte tradition havde han i alt 11 hustruer. Flere af ægteskaberne tjente politiske hensyn, dvs. de var en del af traktaten med en beduinhøvding. Der er også eksempler på at han giftede sig med enker efter faldne i kampene mod Mekka. Muslimske fremstillinger fremhæver ofte disse faktorer, nærmest som en undskyldning. Men, som den tyske islam-forsker Rudi Paret siger, Muhammads betagelse af kvindekønnet fremgår kun alt for tydeligt af kilde-materialet, og, tilføjer han tørt, er der i grunden noget at undskylde? Kvinderne nød hos ham mere frihed end det var normalt, men det betød også at de mere frit kunne give udtryk for jalousi og uenighed. Der er fx overleveret flere beretninger om yndlingshustruen Aisha, om hvem man får det indtryk at hun

ikke lagde skjul på sine meninger. Mange moderne feministiske muslimer betragter Aisha som noget af en heltinde; ved at fremstille den selvhævdende Aisha som et positivt eksempel kan der formuleres en indirekte kritik af den hævdevundne tradition at manden nødvendigvis må være toneangivende i muslimske samfund.

Der er delte meninger om hvorvidt Muhammad selv er medansvarlig for denne tradition. Kort før sin død rejste han fra Medina til Mekka på en pilgrimsfærd, og i den forbindelse holdt han det der er blevet kaldt hans "afskedstale" for menigheden. Her talte han varmt kvindernes sag, og samtidig med at han mindede dem om hvad de skyldte deres mænd, opfordrede han kraftigt mændene til at behandle dem anstændigt. I forhold til vilkårene i det før-islamiske samfund forekommer det tydeligt at Muhammad tilstræbte en forbedring af kvindernes vilkår. På den anden side var han naturligvis barn af sin tid, og det vil være urimeligt at forvente moderne ligestillingsprincipper formuleret i den arabiske ørken i 600-tallet.

Ali.

Shi'a-muslimer mener der eksisterede en særlig fortrolighed mellem Muhammad (til venstre) og Ali. Men Ali formåede aldrig at blive en sam-lende skikkelse for alle muslimer.

Afsluttende om Muhammad

Ved den pilgrimsfærd Muhammad kort før sin død foretog til Mekka benytte han lejligheden til at fastsætte de ritualer for valfart der skulle komme til at gælde i fremtiden. Ved hjemkomsten til Medina var han tydeligt ikke rask, og efter et par måneders sygdom døde han den 8 juni 632 (e.v.t.).

Ved sin død var Muhammad både religiøs og politisk leder af et samfund. Islams fremgang som religion havde altså sammenhæng med Muhammads succes på slagmarken og ved forhandlingsbordet.

I kristnes polemik med islam er det blevet populært at modstille Jesus, der dør ensom på et kors, med Muhammad der dør på sin magts tinde, med ansigtet i sin yndlingshustrus skød. Det hævdes at islam blev "udbredt ved sværdet", helt modsat kristendommen der kan fremstilles som en mere åndelig religion med forbillede i skriftstedet fra Johannes-evangeliet, hvor Jesus siger at hans rige "er ikke af denne verden". Heroverfor kan muslimer hævde at den kristne kirke i realiteten aldrig har været bange for at alliere sig med verdslig magt – eksemplerne er alt for mange, muslimer ville primært nævne korstogene. Men endvidere vil muslimer afvise modsætningen verdslig/åndelig magt som meningsløs. Herskeren, kaliffen, er nødt til at være muslim for at sikre at de troende i frihed kan udfolde deres religion.